

Initiativärende mot Polismyndigheten i Stockholms län med anledning av en husrannsakan m.m.

Initiativet

I JO:s ärende dnr 4465-2005 framförde AA klagomål mot Polismyndigheten i Stockholms län med anledning av handläggningen av en förundersökning. Hon anförde bl.a. att hennes 15-årige son, BB, hade gripits och följts till bostaden av två polismän samt att polismännen där hade genomfört en husrannsakan.

Från polismyndigheten infordrades handlingar i det aktuella ärendet (K203621-05). Av handlingarna framgick bl.a. följande. Under kvällen den 19 augusti 2005 iaktogs den 15-årige pojken på en tunnelbanestation av två väktare. De såg att pojken stod böjd över rullbandet till en rulltrappa och rispade med ett okänt föremål. Väktarna konstaterade sedan att pojken hade gjort sig skyldig till skadegörelse genom att rispa in "CHN CHN CHN" på rullbandet. De grep därför honom och tillkallade polis. Polismännen, inspektören CC och polisassistenten DD, kom till platsen. Enligt uppgift i polisanmälan övertog polispatrullen gripandet kl. 22.28 och det beslutades om kroppsvisitation. CC beslutade även om husrannsakan i pojkens bostad. Vid husrannsakan påträffades en sprayburk som togs i beslag. Någon målsman fanns inte i bostaden när husrannsakan genomfördes. AA kontaktades emellertid per telefon och informerades om det inträffade. BB fri-gavs kl. 23.30 efter fastställande av identiteten genom passhandling.

Jag beslutade den 1 november 2005, med stöd av 18 § lagen (1986:765) med instruktion för Riksdagens ombudsmän, att lämna över anmälan till Åklagarmyndigheten för handläggning och begärde därvid att få ta del av åklagarens beslut och utredning i ärendet.

I ett beslut den 17 november 2005 anförde vice chefsåklagaren EE bl.a. att CC inte syntes ha varit behörig att fatta beslut om husrannsakan och att förutsättningar att besluta om en sådan åtgärd, såvitt framgick av handlingarna, inte förelegat (C820B-2-1400-05). EE beslutade emellertid att förundersökning om tjänstefel inte skulle inledas eftersom gärningen bedömdes som ringa och därför inte straff-bar.

Med anledning av vad som kom fram i ärendet dnr 4465-2005 beslutade jag den 9 december 2005 att ta upp saken till utredning som ett initiativärende.

Utredning

Ärendet remitterades till polismyndigheten för upplysningar och yttrande över handläggningen av ärendet, särskilt beträffande vilka överväganden som föregick polismyndighetens beslut att överta gripandet och beslutet om husrannsakan.

Polismyndigheten kom in med ett remissvar till vilket var fogat upplysningar från enhetschefen FF, Operativa avdelningen – Tunnelbanepolisens, och från inspektören CC.

CC anförde huvudsakligen följande.

CC samt polisassistenten DD övertog gripandet av BB den 19 augusti 2005. BB hade ristat tagen CHN upprepade gånger på bandet till rulltrappan vid Hornstulls tunnelbanestation. Tagen CHN var klottrad på ett flertal ställen runt omkring Hornstull bland annat på fasaden utanför BB:s bostad. Vid gripandet anträffades nio stycken caps till sprayburkar samt en bombingpenna speciellt framtagen för att klottra med. Om en klottrare scratchar sin tag, vilket BB gjorde, tyder det på att han är djupt inne i klottrarnas destruktiva värld. Metoden scratching gör att tagen ej går att tvätta bort utan blir synlig för alltid.

Den samlade bedömningen som jag gjorde av BB var att scratching av CHN ej var en engångsföreteelse utan att BB var en storklottrare då han även hade med sig en bombingpenna och caps till sprayburkar. Erfarenheten från tidigare klotterbrott visar att många klottrare samlar sina bilder i egna blackbooks samt i datorer hemma. Det är även vanligt att man filmar varandra när man klottrar. Filmerna lägger man ut på internet. Man har även brottsverktyg hemma i form av sprayburkar och bombingpennor och påfyllnadfärg för dessa samt skisser på sin tag.

Jag inledde förundersökning enligt 23 kap. 3 § RB, brott av enkel beskaffenhet, och fattade ett beslut om husrannsakan, 28 kap. 1 § RB med fara i dröjsmål. Eftersom BB saknade identitetshandlingar beslöts att han skulle köras hem och identifieras. I samband med att BB identifierades gjordes en husrannsakan i hans rum där en sprayburk anträffades. Modern kontaktades i samband med husrannsakan och identifieringen.

FF angav huvudsakligen följande.

Bakgrund

Polismyndigheten i Stockholm inrättade under 2005 en klotterkommission för att effektivisera hanteringen av klotterärenden. Kommissionen ligger under operativa avdelningens tunnelbaneenhet. Gruppens chef är inspektören GG Som ställföreträdande gruppchef och som förundersökningsledare vid aktuell tidpunkt tjänstgjorde inspektören CC. Sistnämnde har genomgått förundersökningsledarutbildning och har delegation att fatta beslut som förundersökningsledare.

Lagrum

Enligt LUL ska förundersökningen ledas av åklagare i de fall gärningsmannen är under 18 år. CC har missförstått LUL. Denna missuppfattning har CC fått tidigare vid en utbildning/genomgång av aktuell lagstiftning, bl.a. beroende på att det pågår diskussioner om att denna regel skall förändras.

Åtgärder

För att rätta till denna kompetensbrist och för att undvika att detta sker igen har jag vidtagit följande åtgärder.

1. Haft ett samtal med CC och klotterkommissionen där vi har gått igenom ärendet och den aktuella lagstiftningen.

2. All personal på tunnelbaneenheten har den 7-8 februari erhållit en två-dagars utbildning i rättsreglerna för inledande av förundersökning, tvångsmedel, LUL etc. Denna utbildning har letts av kriminalkommissarien HH. Under året kommer vi även att genomföra repetitionsutbildning i aktuell lagstiftning.
3. Klotterkommissionen har haft en särskild genomgång av gällande regelverk med HH för att kvalitetssäkra fu-ledarkompetensen.
4. Jag har gjort en översyn av vilka som har delegation att inleda förundersökning på enheten.

Övrigt

När vi gör husrannsakan hos personer som är misstänkta för klotter finner vi ofta datorer och föremål som används i samband med klotter, till exempel sprayfärg, föremål som används för att rista in "tagen" med, färgpennor, ryggsäckar som är iordninggjorda för att användas i samband med klotter etc.

Klottrarna använder datorn som ett kommunikationsmedel. Därför är det mycket vanligt förekommande att vi finner film, bilder och text som gör att den misstänkte kan bindas till flera brott.

Slutsats

Med de åtgärder jag har vidtagit är jag övertygad om att vi har förebyggt att denna kompetensbrist inte upprepas. All personal är nu väl förtrogna med regelverket. Denna kompetens kommer att upprätthållas med regelbunden repetitionsutbildning.

Polismyndigheten anförde bl.a. följande.

Bedömning

Polismyndigheten konstaterar att vice chefsåklagare EE inte funnit skäl att inleda någon förundersökning i ärendet. Vad som är föremål för prövning i detta fall är bl.a. vilka överväganden som föregick beslutet om att överta gripandet och beslutet om husrannsakan. Polismyndigheten behandlar först övertagandet av gripandet.

Övertagande av envarsgripandet

När CC och hans kollega kom till platsen där BB och de ordningsvakter som gripit honom befann sig, övertog CC envarsgripandet. Den rättsliga grunden för detta har varit reglerna i 24 kap. 2 § 1 RB, som syftar till att framtvunga identiteten.

Det är enligt myndighetens mening tveksamt om det i förevarande fall verkligen förelåg förutsättningar för att överta gripandet på ovan angivna grund. Enbart den omständigheten att BB saknade identitetshandling räcker inte för ett gripande enligt denna bestämmelse. Som JO tidigare anført finns det inte någon allmän skyldighet att medföra identitetshandlingar (se t.ex. JO dnr 2502-2004 och JO 1997/98 s. 147). Vidare bör, enligt förarbetena, tillämpningen av 24 kap. 2 § RB ske återhållsamt och med allt större restriktivitet ju lindrigare brott det är fråga om (prop. 1986/87:112 s. 32).

Det brott BB greps för har fängelse högst ett år i straffskalan. Det förelåg därför i vart fall formella förutsättningar för att kunna överta envarsgripandet med stöd av 24 kap. 1 § första stycket 3 RB (recidivfara). Som JO tidigare anført kan ett gripande vara förenligt med proportionalitetsprincipen trots att man sedan gör den bedömningen att en tillämpning av denna princip utesluter anhållande och häktning (se JO 1997/98 s. 147).

Inledandet av förundersökning

Efter att CC övertagit gripandet beslutade han att inleda förundersökning. Av chefen för tunnelbaneenhetens skrivelse framgår att CC vid den aktuella tidpunkten innehaft funktion som förundersökningsledare och således varit behörig att fatta beslut som förundersökningsledare. I förevarande fall handlade det dock om en femtonårig gärningsman, varför bestämmelserna i LUL var tillämpliga. Det innebär

bl. a. krav på att det skall vara en åklagare som skall leda förundersökningen (3 §). CC var således inte behörig att vara förundersökningsledare i ärendet. Han borde därför ha kontaktat åklagare för att denne skulle kunna överta förundersökningen och besluta om vilka utredningsåtgärder som skulle vidtas.

Beslutet om husrannsakan

Av utredningen framgår att inspektör CC beslutade om husrannsakan i BB:s rum. Husrannsakan verkställdes klockan 23.10 där en sprayburk anträffades och togs i beslag.

CC har i sin promemoria redogjort för de överväganden som låg till grund för hans beslut om husrannsakan. Några faktorer som inverkade på hans beslut var dels att den aktuella ”tagen”, CHN, fanns klottrad på ett flertal ställen runt Hornstull, dels de föremål som anträffades i BB:s ryggsäck samt det faktum att klottraret ristats in på rullbandet. Då det erfarenhetsmässigt ofta förekommer att en klottrare samlar bilder på sitt klotter i egna s.k. blackbooks samt i datorer hemma var förhoppningen således att vid husrannsakan finna material som knöt BB till den ”tag” som använts på rullbandet.

Polismyndigheten vill härvid tillägga följande. En husrannsakan kan för det första inte företas som en sorts allmän kontrollåtgärd utan skall ingå som ett led i utredningen om ett visst brott. Således kan en husrannsakan inte företas hos någon som är skäligen misstänkt för ett brott på ett allmänt antagande att han kan vara skyldig till ytterligare brott (jfr JO 1990/91 s. 63). För det andra är syftet med en husrannsakan antingen att söka efter föremål som är underkastat beslag eller för att utröna omständigheter som kan ha betydelse för utredningen. De föremål som kan tas i beslag är sådana som har anknytning till det brott där husrannsakan ingår som ett led i utredningen (se Bring m.fl. Förundersökning 3u, s. 381). I aktuellt fall saknar myndigheten den naturliga anknytningen mellan brottet (skadegörelsen på rullbandet) och den sprayburk som togs i beslag. Inte heller kan myndigheten se att sprayburken hade någon anknytning till något annat känt brott som innebar att sprayburken kunde underkastas beslag.

Vad gäller tidpunkten för när husrannsakan verkställdes, så krävs enligt 28 kap. 6 § RB särskilda skäl för att genomföra en sådan mellan 21.00-6.00. CC har inte närmare reflekterat över tidpunkten för husrannsakan. Det får dock anses som en förmildrande omständighet i sammanhanget att det inte var någon hemma som stördes av förrättningen.

Avslutningsvis konstaterar myndigheten att det förekommer flera allvarliga brister i handläggningen av det aktuella ärendet. För att undvika att liknande misstag upprepas har chefen för tunnelbaneenheten, förutom att ha vidtagit vissa utbildningsåtgärder, även gjort en översyn över vilka som har delegation att inleda förundersökning.

AA kommenterade polismyndighetens remissvar och uppgav bl.a. att något klotter inte funnits på fasaden till hennes och sonens bostad.

Bedömning

Gripandet

Regler om häktning och andra straffprocessuella frihetsberövanden finns i 24 kap. rättegångsbalken (RB). En grundläggande förutsättning för att häktning skall kunna ske är att den misstänkte på sannolika skäl är misstänkt för ett brott för vilket är stadgat fängelse ett år eller därutöver. För att häktning skall få ske krävs vidare att det med hänsyn till brottets beskaffenhet, den misstänktes förhållande eller någon annan omständighet finns risk för att han avviker eller på annat sätt undandrar sig lagföring eller straff (flyktfara), genom att undanröja bevis eller på något annat sätt försvårar sakens utredning (kollusionsfara) eller fortsätter sin brottsliga verksamhet (recidivfara), se 1 § första stycket. Kan det antas att den misstänkte kommer att

dömas endast till böter får emellertid inte häktning ske (1 § fjärde stycket). Enligt 2 § 1 får emellertid häktning ske oberoende av brottets beskaffenhet om den misstänkte är okänd och vägrar att uppge namn och hemvist eller om hans uppgift om detta kan antas vara osann.

Om det finns skäl att häkta någon, får han anhållas i avvaktan på rättens prövning av häktningsfrågan. Beslut om anhållande meddelas av åklagaren (6 §). Om det finns skäl att anhålla någon, får en polisman i brådskande fall gripa honom även utan anhållningsbeslut. Om den som har begått brott, på vilket fängelse kan följa, påträffas på bar gärning eller flyende fot, får han gripas av envar. Detsamma gäller för den som är efterlyst för brott. Den gripne skall skyndsamt överlämnas till närmaste polisman (7 §).

Straffskalan för skadegörelse är böter eller fängelse i högst ett år (12 kap. 1 § brottsbalken).

I det nu aktuella fallet kallades CC och hans kollega till en tunnelbanestation på grund av reglerna om envarsgripande. Två väktare hade gripit BB misstänkt för skadegörelse. Utredningen ger vid handen att CC övertog gripandet. Han har uppgett att det beslutades att BB skulle ”köras hem och identifieras”.

Det synes således som om CC övertog envarsgripandet med stöd av reglerna i 24 kap. 2 § 1 RB vilka syftar till att framtvunga identitetsuppgifter. Såvitt framgår av utredningen innehade BB inte någon handling med vilken han kunde styrka sin identitet. Det finns emellertid inte någon allmän skyldighet att medföra en sådan handling. Polisen kan inte heller med stöd av nämnda regler kräva att en för brott misstänkt person uppvisar en identitetshandling i andra fall än när hans uppgifter om namn och hemvist kan antas vara osanna (JO 1997/98 s. 147). I ärendet saknas underlag för att bedöma om BB:s uppgifter om sin identitet kunde antas vara osanna. Det förefaller dock som om åtgärden att köra hem BB, som bodde i närheten av den aktuella tunnelbanestationen, syftade till att säkerställa BB:s identitet. Mot denna bakgrund finner jag inte skäl att kritisera CC för att han grep BB för identifiering.

Det finns emellertid anledning att kort beröra polismyndighetens yttrande i denna del. Myndigheten har först uttryckt tveksamhet till om det förelåg förutsättningar för att överta envarsgripandet med stöd av reglerna i 24 kap. 2 § 1 RB. Polismyndigheten har sedan anfört att det i vart fall förelåg formella förutsättningar för att överta gripandet med stöd av 24 kap. 1 § första stycket RB (recidivfara). Som framgått ovan får emellertid ett frihetsberövande med stöd av sistnämnda bestämmelse inte ske om det kan antas att den misstänkte kommer att dömas endast till böter (1 § fjärde stycket). Det är inte sannolikt att det brott som misstanken avsåg skulle leda till annan påföljd än böter. Med hänsyn härtill är polismyndighetens yttrande i denna del något svårförståeligt.

Husrannsakan

Bestämmelser om husrannsakan finns i 28 kap. RB. Enligt 1 § får husrannsakan företas hos någon som är skäligen misstänkt för ett brott på vilket fängelse kan

följa för eftersökande av föremål som är underkastat beslag eller för utrönande av omständighet som kan ha betydelse för utredning om brottet.

Beslut om husrannsakan enligt nyss nämnda bestämmelse meddelas, enligt huvudregeln i 4 §, av undersökningsledaren, åklagaren eller rätten. Om det är fara i dröjsmål får, enligt 5 §, en polisman besluta om en sådan åtgärd.

Frågan om vem som skall leda en förundersökning regleras i 23 kap. 3 § RB. Enligt detta lagrum skall en förundersökning inledas av polismyndigheten eller åklagaren. Om den har inletts av polismyndigheten och saken inte är av enkel beskaffenhet, skall ledningen övertas av åklagaren så snart någon skäligen kan misstänkas för brottet. Åklagaren skall också i andra fall överta ledningen när det är påkallat av särskilda skäl.

Av 3 § lagen (1964:167) med särskilda bestämmelser om unga lagöverträdare (LUL) framgår att en förundersökning mot den som inte har fyllt 18 år alltid skall ledas av åklagare om den unge är skäligen misstänkt för ett brott för vilket det är föreskrivet fängelse i mer än sex månader.

Enligt 28 kap. 6 § tredje stycket RB får en husrannsakan inte utan särskilt skäl verkställas mellan klockan 21 och 06.

Av utredningen framgår att BB greps som misstänkt för skadegörelse, att CC beslutade om husrannsakan i BB:s bostad trots att denne endast var 15 år och att husrannsakan genomfördes vid 23-tiden. Av CC:s lämnade upplysningar synes han göra gällande att han fattade beslutet om husrannsakan eftersom det förelåg fara i dröjsmål, dvs. det var ett brådskande fall. Polismyndigheten har i remissvaret inte berört denna fråga, och inte heller nämns saken i FF:s upplysningar utan i stället anförs att CC missförstått reglerna i LUL beträffande vem som skall vara förundersökningsledare när gärningsmannen är under 18 år.

I enlighet med bestämmelserna i 3 § LUL skall en förundersökning i ett fall av detta slag ledas av åklagare, och det ankommer därmed också på åklagaren att fatta ett eventuellt beslut om husrannsakan om det inte är fråga om fara i dröjsmål. I det nu aktuella fallet var det emellertid inte frågan om ett brådskande fall. BB greps i tunnelbanan och kördes hem till bostaden för identifiering. Det fanns således tid för CC och hans kollega att kontakta jouråklagaren för ett eventuellt beslut om husrannsakan. Det står alltså klart att CC inte var behörig att besluta om husrannsakan i BB:s bostad.

Det finns också anledning att diskutera frågan om det över huvud taget fanns förutsättningar för ett beslut om husrannsakan i BB:s bostad.

BB var vid gripandet skäligen misstänkt för skadegörelse bestående i att han hade ristat in en viss ”tag” på bandet till en rulltrappa. I den polisanmälan som DD upprättat har antecknats att beslutet om husrannsakan grundades på att BB skulle ha iakttagits när han rispade i rullbandet och på att han haft ett antal ”caps” och en bombingpenna i ryggsäcken. Enligt min mening kunde dessa uppgifter inte läggas till grund för ett beslut om husrannsakan för att utreda det ovan nämnda brottet.

CC har emellertid upplyst att han grundade beslutet om husrannsakan även på vissa andra omständigheter enligt följande. Den ”tag” som BB ristade på bandet till rulltrappan var klottrad på ett flertal ställen i närheten av Hornstull, bl.a. på fasaden utanför BB:s bostad. Vid gripandet hade BB flera ”caps” till sprayburkar och en s.k. bombingpenna på sig. Erfarenheten visar att många klottrare samlar sina bilder i egna s.k. blackbooks eller datorer hemma. Det är även vanligt att man filmar varandra när man klottrar, och filmerna läggs sedan ut på Internet. Klottrare brukar även ha brottsverktyg hemma i form av sprayburkar och bombingpennor och påfyllnadsfärg för dessa samt skisser på sin ”tag”. – Enligt FF använder klottrare datorn som ett kommunikationsmedel, och det är därför mycket vanligt att polisen finner film, bilder och text som gör att den misstänkte kan bindas till flera brott.

En husrannsakan får, som polismyndigheten anført, inte företas som en allmän kontrollåtgärd genom vilken undersöks om den som misstänks för visst brott har gjort sig skyldig till en mer omfattande brottslighet än som kan antas på de föreliggande omständigheterna (Fitger, Rättegångsbalken del 2, s. 28:5). JO har tidigare uttalat att man vid misstanke om ett visst brott inte får tillgripa tvångsmedel på grund av ett allmänt antagande om att den misstänkte möjligen också kan ha gjort sig skyldig till annan brottslighet (JO 1990/91 s. 63).

Frågan är således om BB också var att betrakta som skäligen misstänkt för skadegörelse bestående i att, som CC nämnt i sina upplysningar, ha klottrat även på en rad andra platser. Enligt min mening är de uppgifter som kommit fram i ärendet i denna del sådana att det med fog kan ifrågasättas om BB verkligen var att betrakta som skäligen misstänkt för annan skadegörelse än ristningen på rullbandet. Jag anser mig emellertid inte kunna påstå att den bedömning som CC gjort i frågan inte i och för sig skulle kunna vara godtagbar. Mot den bakgrunden finner jag inte tillräckliga skäl att göra något ytterligare uttalande i saken. Jag anser inte heller att det finns anledning att kommentera det förhållandet att husrannsakan verkställdes vid den aktuella tidpunkten. Det finns dock anledning att framhålla att det ur kontroll- och rättssäkerhetssynpunkt är av största vikt att dokumentationen av en vidtagen tvångsåtgärd sker på ett tydligt och fullständigt sätt.

Som framgått har jag konstaterat att CC inte var behörig att besluta om husrannsakan i BB:s bostad. En husrannsakan i någons bostad innebär långtgående intrång i den enskildes integritet. Det måste därför ställas höga krav på noggrannhet vid beslut om en sådan tvångsåtgärd. Jag har likväl, om än med viss tvekan, beslutat att inte gå vidare i saken. CC förtjänar dock allvarlig kritik för det inträffade.

Ärendet avslutas.